

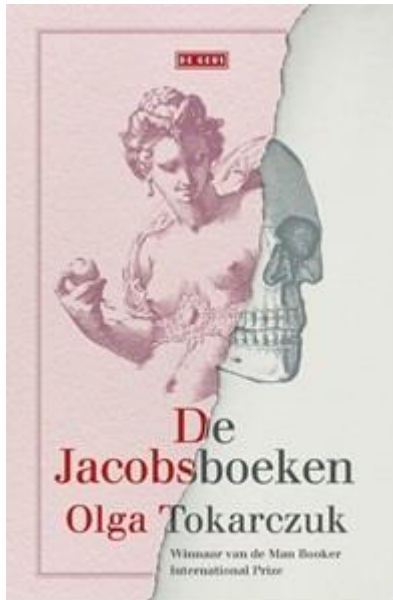
Karol Lesman

Vertalersfamilie

Karol Lesman (1951) studeerde Poolse taal- en letterkunde in Amsterdam en Kraków. Tijdens zijn studie werd hij zo gegrepen door de klassieke Poolse negentiende-eeuwse roman Lalka van Bolesław Prus dat hij vertaler wilde worden, al zou het tot 2014 duren voor De pop ook daadwerkelijk in zijn vertaling verscheen. Sinds 1979 vertaalde hij onder meer proza van Stanisław Ignacy Witkiewicz, Julian Strykowski en Marek Hłasko, eigentijdse romans van Paweł Huelle, Tomek Tryzna, Olga Tokarczuk, Andrzej Stasiuk, Dorota Masłowska en Jakub Małecki, en poëzie van Wisława Szymborska, Ewa Lipska en Tadeusz Różewicz. Met vertaalde gedichten van o.a. Bronisław Maj, Urszula Koziół, Bogdan Zadura, Darek Foks, Adam Zagajewski en Justyna Bargielska droeg hij bij aan tijdschriften en poëziefestivals als Literair Paspoort en Raster, Maastricht Poetry Nights en Poetry International. In 2009 kreeg hij voor zijn gehele vertaaloeuvre de vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren, in 2013 de Transatlantyk, de belangrijkste Poolse vertaalprijs, en in 2017 de Martinus Nijhoff Vertaalprijs. Ook publiceert hij van tijd tot tijd artikelen over Poolse literatuur, o.a. in het Tijdschrift voor Slavische Literatuur waarvan hij ook redactielid is. Een van zijn recentere vertalingen is de verzamelbundel De liefde, beste mevrouw Schubert van Ewa Lipska. Sinds enige jaren werkt hij gestaag aan de vertaling van het werk van Wiesław Myśliwski. Na de eerdere verschijning van de romans Over het doppen van bonen, Steen op steen en De laatste hand zag in 2017 De horizon in zijn vertaling het licht, de favoriete roman van zijn lievelingsauteur. En in 2021 verscheen zijn vertaling van Ucho Igielne (Het oog van de naald), Myśliwski's jongste roman, uit 2018. 'Vertalersfamilie' was zijn bijdrage aan de Vertalersgeluktournee 2020 en verscheen eerder op de site van het Nederlands Letterenfonds.

Vertalersfamilie

I We gaan naar Stockholm

Als op de tweede donderdag van oktober kort na enen bij zestien vertalers die op dat moment werken aan of inmiddels klaar zijn met de vertaling van de vuistdikke historische roman *Księgi Jakubowe* van Olga Tokarczuk een e-mail met alleen de vier bovenstaande woorden in het digitale postvak belandt, kan dat maar één ding betekenen: vertalersgeluk wordt heel even vertalerstrots ofwel zojuist is een vierde Poolse schrijver de Nobelprijs voor de Literatuur toegekend.

‘Ik ga ook,’ mail ik nog diezelfde dag aan alle zestien collega’s.

Twee maanden later trekt een dubbel aantal vertalers (van ook ander werk van Olga) gewapend met door de Poolse uitgever ter beschikking gestelde zwarte,

goudgebiesde paraplu’s met de vergulde letters ‘Nobelprijs voor de Literatuur – Olga Tokarczuk’ vanuit het Zweedse Schrijvers- en Vertalershuis in optocht naar het niet ver daarvandaan gelegen *Konserthuset* om Olga bij het betreden van de rode loper toe te juichen.

Het is koud en het sneeuwt natte sneeuw die dag in Stockholm. De paraplu’s komen goed van pas, maar het Pools kent alleen het woord *parasol* en wij vertalers passeren in een zonnige stemming het kille, triest ogende, drijfnatte en door twee vermoedelijk niet-vertalende betogers geflankeerde spandoek met de dwingende tekst: ‘Peter Handke, betuig spijt voor Srebrenica!’ Naast een Poolse schrijver krijgt vandaag ook een Oostenrijkse schrijver de Nobelprijs, en ja, literatuur is óók politiek.

De uitreiking zelf en het daarna in het stadhuis door de Zweedse koning aangeboden diner volgen we even later met ons allen op een groot beeldscherm in het Schrijvers- en Vertalershuis. Behalve de over deze ongekende vertalersinvasie verbaasde Zweedse televisie is er ook een cameraploeg van een Poolse commerciële zender aanwezig. Halverwege de feestelijke bijeenkomst worden enkelen van ons geïnterviewd en voordat ik het weet sta ik tot mijn stomme verbazing voor de camera te verkondigen dat en waarom wij inderdaad één grote Olga Tokarczuk-vertalersfamilie vormen en dreig ik zowaar van mijn geloof te vallen, volgens welk het leven van een vertaler een eenzaam kluizenaarsbestaan is.

II Tweehonderd jaar eenzaamheid

Met deze drie woorden probeer ik niet alsnog mijn oude gelijk omtrent het vertalersbestaan in ere te herstellen, maar begint Przemysław Czapliński zijn recensie van *De Jacobsboeken*, Olga Tokarczucs magnum opus. Deze toonaangevende Poolse literair criticus verwijst hiermee ondubbelzinnig naar dat andere magnum opus (van Gabriel García Márquez), nadat hij al eerder *Oer*, de plaats van handeling van Tokarczucs roman uit 1996 *Oer en andere tijden*, het Poolse Macondo had genoemd. Ook ik moest bij het lezen én vertalen van *De Jacobsboeken* sterk (terug)denken aan *Oer en andere tijden*, mijn lievelingsboek van Olga, en aan het enorme lees- en vertaalplezier dat ik indertijd als lezer én vertaler bij het ondergaan van haar frivole stijl, heldere taal, bijna speelse behandeling van vrijwel elk detail, en meeslepende vertelkracht, deelgenoot was geworden.

Door het ook ruim tweemaal zoveel pagina's tellende *De Jacobsboeken* te vergelijken met het meesterwerk van de Colombiaanse schrijver wilde de criticus vooral aanvoeren dat zelfs een historische roman van Olga Tokarczuk magisch-realistische trekken vertoont. Al meteen in de uitbreiding van de titel, die tot groot verdriet en woede (en onder protest) van zowel de schrijver als de vertaler door de Nederlandse uitgever van de voorkant van het omslag van de Nederlandse editie werd weggehouden, lezen we: 'Ofwel een Grote Reis over Zeven Grenzen, door Vijf Talen en Drie Grote Religies, de Kleine niet meegerekend. Verteld door de Doden, en door de Auteur aangevuld met de Methode van Conjunctuur, uit Uiteenlopende Boeken geput, alsmede geholpen door Imaginatie die de Grootste Natuurlijke Gave is van de Mens. Voor de Wijzen pro Memorie, voor mijn Landgenoten ter Reflectie, voor de Leken tot Lering, voor de Melancholici evenwel tot Vermaak.'

Voor de vertaler is het meest aansprekende woord, misschien zelfs wel het sleutelwoord, in deze naar de achterkant van het omslag verbannen extensie 'Imaginatie'.

III De verbeelding aan de macht

Halverwege de grauwe jaren negentig leest in een donkere kelder in het Poolse Wrocław, te midden van sombere, in het zwart geklede dichtende tijdgenoten, een jonge vrouw in een felrode trui haar ontroerende verhaal over een geïmagineerde liefde *Amos* voor. Zo ziet mijn eerste kennismaking met Olga Tokarczuk eruit en hoewel rood niet de kleur is van de verbeelding blijft het beeld van deze ontmoeting als een soort allegorie terugkomen, elke keer als ik word gevraagd iets te vertellen over haar helder en fantasierijk proza en haar plaats binnen de Poolse literatuur: voor mij kwam toen met haar en haar verhaal in een groezelige werkelijkheid de

verbeelding aan de macht. Bij de presentatie van *De Jacobsboeken* ruim vijftienvintig jaar later in De Balie zag ik Olga Tokarczuk opnieuw en ik zag het goed: ze droeg een felrode sjaal op een inktzwarte jurk.

De Jacobsboeken is nochtans een ruim negenhonderd pagina's tellende historische roman die vanuit, zoals in de ondertitel aangegeven, verschillende perspectieven het schier buitenissige verhaal vertelt van Jacob Frank (1726-1791) en zijn volgelingen tegen de achtergrond van en tot op zekere hoogte ook parallel lopend aan de geschiedenis van het langzaam afglijden van het onafhankelijke achttiende-eeuwse Polen na de eerste Poolse deling in 1792 en het vervolgens verdwijnen van die Poolse staat van de kaart van Europa. De uit Podolië afkomstige Jacob Frank had in navolging van Sjabsaj Tsvi zichzelf tot Messias verklaard en was de stichter van een naar hem vernoemde en ten opzichte van het Jodendom ketterse, want zich assimilerende Joodse sekte. Ten tijde van oorlogen, roof, vervolgingen en pogroms verzamelde hij enkele honderden, mogelijk duizenden Joden om zich heen, beloofde hun veiligheid, respect en autonomie en leidde hen op godsdienstig terrein via bekering tot eerst de Islam en later het christendom, zonder hen helemaal hun eigenzinnige (kabbalistische?) Joodse geloof te laten afzweren – en geografisch vanuit Podolië via Polen en Moravië ten slotte naar Oostenrijk, weg uit de hen teisterende onvrijheid.

Als de vertaler de schrijver tracht te beschermen tegen lastige vragen van collegavertalers over historische onjuistheden in de roman met het argument dat zij immers zelf 'Imaginatie' als een van de belangrijkste inspiratiebronnen had opgevoerd en dat zij zodoende het volste recht had om bijvoorbeeld de eerste uitvoering van *Le Nozze di Figaro* niet in 1786 maar in 1784 te laten plaatsvinden dan werpt zij tegen dat ze een historische roman heeft geschreven en dat de feiten moeten kloppen.

IV 4:44

En dat voor iemand wier grootste plezier, passie en kracht naar eigen zeggen het *verzinnen* van verhalen is en die er vreugde in schept allerlei curieuze eigen- en plaatsnamen te bedenken. Zo luidt de plaatsnaam in de titel van het reeds genoemde *Oer en andere tijden* in het origineel *Prawiek*, wat Pools is voor 'Oertijd', en wordt er in het verhaal *De danseres* gedanst in het niet-bestaande (maar in het Pools wel als plaatsnaam klinkende) *Dusznica* dat 'Angina' betekent en moeilijk in het Nederlands met 'Keelontsteking' kon worden vertaald en daarom in de vertaling 'Hoest' heet.

In *De Jacobsboeken* zouden geen verzonden plaatsnamen voor mogen komen ('de feiten moeten kloppen'), toch wordt er weleens een (bij- of eigen)naam verzonden, zoals die voor de kleine Jacob (Frank), die *Kłopot* wordt genoemd, dat in alledaags Nederlands 'Moeilijkheid' betekent maar hier als vertaling niet echt bruikbaar is en daarom 'Trammelant' is geworden.

Olga Tokarczuk schrijft een helder, bijna lichtvoetig en eigentijds Pools dat in wezen geen echt hoge eisen stelt aan de vertaler. Dat geldt ook voor het in de achttiende eeuw spelende *De Jacobsboeken*. Hier en daar archaïseert de schrijfster het Pools weliswaar enigszins, met name in de briefwisseling tussen de met Weledelhooggeboren aangesproken hoogerwaarde deken Benedykt Joachim Chmielowski en de hofdame van Katarzyna Kossakowska en dichteres H. Ed. Elżbieta Drużbacka. Bij het vertalen van deze correspondentie en andere fictieve en eveneens licht gearchaïseerde brieven heb ik me dankbaar laten inspireren door de lectuur van Hella S. Haasse's *Mevrouw Bentinck*, welke roman in brieven zich enkele decennia later en enkele honderden kilometers meer westwaarts afspeelt.

Meer concreet was de steun die ik mocht ondervinden van mijn vertalersfamilie die mij er onder meer voor waarschuwde dat de in het begin van de roman aanvankelijk als zwager van Towa aangemerkte Abraham later diens broer blijkt te zijn en dat bijvoorbeeld op pagina 90 in het origineel Sophie von La Roche geen 'chocolademelk' kan hebben geserveerd omdat de drank die Jacobs dochter Ewa op de volgende pagina drinkt 'thee' is.

Nee, de enige factor die mijn vertalersgeluk bij het vertalen van *De Jacobsboeken* ongunstig zou kunnen hebben beïnvloed was een tijdsfactor: ik kreeg van de uitgever slechts de helft van het aantal dagen dat ik nodig achtte om de vertaling adequaat te voltooien. Maar die kwalijke component heb ik weten uit te schakelen door twee keer per dag op te staan, de eerste keer om 4:44 uur, dan vier uur vertalen, vervolgens een uurtje of wat slapen, nogmaals opstaan en weer fris als een hoentje aan de slag. Zo kwam ik alsnog aan het dubbele aantal dagen dat ik nodig dacht te hebben.

4:44?

Omdat vier, het getal der getallen, zo mooi is en Jacob Frank in *De Jacobsboeken* tenslotte ook de Viervuldigheid verkiest boven de Drievuldigheid. De cd van Jay-Z, *4:44*, kwam later.